

דף שבועי

בס"ד

פרשת נח, תשפ"ג, מספר 1492

המבט ההלכתי המגוון על הקשת שבענן אליעזר דניאל יסלזון

ג. איזכורה של הקשת בספר יחזקאל

בפרק הראשון יחזקאל מתאר את מעשה המרכבה. הוא מסיים את התיאור בהשוואת מראה דמות כבוד ה' למראה הקשת בענן. ראיית הקשת דומה לגילוי השכינה, ולכן הנביא נופל על פניו וממתין לדיבורו של ה': *"כִּמְרָאָה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעַנְן בַּיּוֹם הַנֶּשֶׁם כִּן מְרָאָה הַנְּגִה סָבִיב הוּא מְרָאָה דְּמֹת כְּבוֹד ה' וְאֶרְאָה וְאֶפֶל עַל פְּנֵי וְאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר" (יח' א:כח).*

תקנה ראשונה – השתחוויה. אזכורה של

הקשת כמבטאת את מראה דמות כבוד ה' במעשה מרכבה גרמה לרבי יהושע בן לוי לראות את התגלות הקשת הרגילה כהשראת שכינה של ממש.² לדעתו, על הרואה את הקשת לחקות את שעשה יחזקאל, וליפול על פניו. וכך שנינו בברכות נט ע"א: *"ואמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו, שנאמר: "כִּמְרָאָה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעַנְן בַּיּוֹם הַנֶּשֶׁם כִּן מְרָאָה הַנְּגִה סָבִיב הוּא מְרָאָה דְּמֹת כְּבוֹד ה' וְאֶרְאָה וְאֶפֶל עַל פְּנֵי וְאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר" (יח' א:כח).*

תקנה שנייה – ברכה. חבריו של רבי יהושע

בן לוי בארץ ישראל ביקרו את גישתו, מתוך שחששו שהמשתחויה לקשת נראה כמי שעובד את הקשת עצמה. הם אסרו להשתחוות לקשת, ותקנו להסתפק בברכה על ראייתה. וכך נכתב

א. הקשת כתופעת טבע המחייבת לברך ברכת הודאה

בימי החורף בעת סופות הגשמים, אנו נוהגים לברך על הברקים, על הרעמים ועל הקשת הנראית בענן.

הברכות האלה ניתקנו על ידי חכמים כחלק מברכות ההודאה שאנו מצווים לברך כשאנו רואים תופעות טבע חריגות.¹ ואכן, כבר הרמב"ם כלל את ברכת הקשת יחד עם הברכות על ראיית איתני הטבע הקבועים (כמו הרים, מדבר וימים), ויחד עם הברכות על התופעות המתחדשות מעת לעת (כמו ברכת הלבנה בחידושה). וכך כתב בהלכות ברכות (פרק י הלכה טז): *הרואה קשת בענן מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו.*

ב. הקשת כתופעת טבע מיוחדת

מסתבר שהתייחסות חכמים לקשת ולראייתה הייתה שונה מהתייחסותם לראיית איתני הטבע האחרים. בעקבות ייעודי הקשת כפי שהם מוזכרים בספר בראשית ובספר יחזקאל, פיתחו החכמים גישה הלכתית מיוחדת אל הקשת ואל ראייתה, המבדילה בינה לבין ראיית תופעות טבע אחרות. גישתם המיוחדת התפתחה מתקנה לתקנה ומאבחנה לאבחנה, כפי שנשתדל לפרט בהמשך.

2 ייתכן גם ששתי תכונות פיזיות מיוחדות של הקשת טפחו את ראייתה על ידי חכמים כגילוי שכינה 1. הקשת היא תופעה מתחדשת מעת לעת, אך בניגוד לתופעות מתחדשות אחרות כמו הברקים והרעמים, הקשת מתגלית ונשארת בענן דקות ארוכות עד חלוף הסערה, ומאפשרת להתבונן בה כראוי. 2. הקשת מושכת את העין ואת הלב. היא ססגונית ביותר, וצורתה סוככת על היקום הנצרך לגשמים.

* אליעזר יסלזון הוא יו"ר הנהלת המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן
1 החובה להרבות ולברך מאה ברכות בכל יום נובעת מרצונם של חכמים לחייב אותנו להפסיק את שגרת חיינו על ידי ברכות לשבחו של הבורא. על ידי כך אנו מחויבים להפנים פעמים רבות בכל יום שחיינו מתנהלים בפני הבורא ושלעובדו אנו מחויבים. ראו על כך את מאמרי בדף שבועי לפרשת עקב תשע"ט (מס' 1332).

משום דנראה כמשתחויה לקשת (ברכות נט ע"א). והמסתכל בקשת עיניו כהות (שם).

ד. אזכורה של הקשת בספר בראשית

הקשת מוזכרת בפרשת נח, לאחר המבול, כאות לכך שלא יהיה עוד מבול על הארץ: **"אֵת קִשְׁתִּי נִתְּתִי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ. וְהָיָה בְּעָנְנֵי עָנָן עַל הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקִּשְׁתַּת בְּעָנָן. וְזָכַרְתִּי אֵת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בְּשָׂר וְלֹא יְהִי עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל בְּשָׂר"** (בר' ט:יג-טו).

מה עלינו ללמוד מראיית הקשת על פי תיאורה בפרשת נח? בהקשר זה נמצאו שתי אבחנות משלימות:

אבחנה ראשונה – הקשת לא התגלתה בדורות של צדיקים. בירושלמי הגמרא מבהירה שבדורותיהם של צדיקים לא הייתה הקשת מתגלית. מכאן ניתן להסיק שהופעת הקשת מקטרגת על בני הדור. הופעת הקשת מלמדת שהדור הנוכחי ממשיך להתקיים רק בגלל הבטחת הקב"ה, ולא בגלל צדקת מעשיו.⁵

כדברים האלה מצינו גם בפירושו של רש"י לבר' ט:יב: **"וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אֲתִּיבְכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם"**. רש"י: **"לְדֹרֹת עוֹלָם – נִכְתָּב חֶסֶד, שֵׁשׁ דֹּרוֹת שֶׁלֹּא הוּצַרְכוּ לְאוֹת, לְפִי שְׁצַדִּיקִים גְּמוּרִים הֵיוּ, כְּמוֹ דֹרוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וְדֹרוֹ שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵל"**.

אבחנה שנייה – המסתכל בקשת ומראה לאחר נחשב כמוציא דיבה. על בסיס ראיית הקשת כתופעה של קטרוג, התפתחה בקרב הפוסקים האחרונים סיבה נוספת לאיסור על הסתכלות בקשת. אין מדובר באיסור הנובע מהחשש להביט בהתגלות השכינה, אלא איסור הנובע מחשש לקטרוג ולהפצת שמועה רעה. הדברים הובאו בחיי אדם⁶ בכלל ס"ג סעיף ד': **"וְאִסּוּר לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ (בְּקִשְׁת) בְּיוֹתֵר. וּמִצְוַתִּי בְּסֵפֶר אֶחָד שֶׁמּוֹ נֶעְלַם מִמֶּנִּי, שֶׁאֵין לְהַגִּיד לְחֵבְרוֹ שֵׁשׁ קִשְׁת, מִטַּעַם מוֹצִיא דִּבְה"**.⁷

5 וכך מצינו בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב: **"כֹּל יָמָיו שֶׁל רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאֵי לֹא נִרְאָתָה הַקִּשְׁתַּת בְּעָנָן"**.
6 ספרו של הרב אברהם דניצ'ג, וילנא המאה ה"ח.
7 בעל חיי אדם מתייחס למי שמראה את הקשת לאחר כאל מי שמפיץ שמועה רעה, שעליו נדרשו דברי הפסוק ממשלי (י: יח): **"מִכֶּסֶה שְׁנֵאָה שִׁפְתָּי**

בהמשך הגמרא: **"לִיִּטִּי עַלָּה בְּמַעֲרַבָא, מִשּׁוּם דְּמַחְזִי כְּמֵאֵן דְּסַגִּיד לְקִשְׁתָּא (פִּסְלוּ אֶת הַמְּנַהֵג בְּא"י מַחֲשֵׁשׁ שֶׁהֵחֵתְחוּוִיָּה תִּיחֲשַׁב כְּסַגִּידָה לְקִשְׁתַּת עֲצָמָה). אֲבָל בְּרוּכִי וְדָאֵי מִבְּרַךְ. מֵאֵי מִבְּרַךְ... אִמְר רַב פַּפָּא... בְּרוּךְ זֹכֵר הַבְּרִית וְנֹאמָן בְּבְרִיתוֹ וְקִיִּים בְּמֵאֵמְרוֹ"**.

תקנה שלישית – איסור הסתכלות. כאמור, מי שרואה את הקשת מתחייב בברכה עליה. אך אם הקשת נחשבת כגילוי שכינה, יש בהסתכלות בה משום זלזול, שהרי עוד מימי משה במעמד הסנה אנו מורגלים להסתיר את פנינו בעת התגלות השכינה.³ לכן קבעו חכמים לברך על הקשת מבלי להביט בה בעיון ובצורה ממושכת. וכך למד רבי אבא מדברי המשנה במסכת חגיגה (יא ע"א):

כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאילו לא בא לעולם.....**וכל שלא חס על כבוד קונו - ראוי לו שלא בא לעולם...** (טז ע"א), **מֵאֵי הִיא? רַבִּי אַבָּא אָמַר: זֶה הַמְּסַתְּכָל בְּקִשְׁתַּת, דְּכֹתִיב: כְּמֵרָאָה הַקִּשְׁתַּת... כֵּן מֵרָאָה הַנְּגָה סְבִיב הוּא מֵרָאָה דְּמוֹת כְּבוֹד ה'.**

בדומה לכך נאמר בהמשך הסוגיה: **"דְּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי נַחֲמָנִי, מִתּוֹרַגְמִינָה דְּרִישׁ לְקִישׁ: כֹּל הַמְּסַתְּכָל בְּשִׁלּוּשָׁה דְּבָרִים עֵינָיו כְּהוֹת: בְּקִשְׁתַּת, וּבְנִשְׂיָא, וּבְכַהֲנִים"**.⁴

סיכום ההלכה בפוסקים. שלוש התקנות העוקבות, המתבססות על ראיית הקשת כגילוי שכינה, סוכמו בספר ערוך השולחן (או"ח רכ"ט), שכדרכו סיכם את ההלכה עם אזכור כל מהלכי הגמרא הקשורים. וכתב:

ואמרו חז"ל שאסור להסתכל הרבה בקשת. ורק ראייה בעלמא מותר ולא הסתכלות יתירה. ועל זה אמרו כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (רפ"ב דחגיגה), דכתיב כמראה הקשת דמות כבוד ה'. ואסור ליפול על פניו כשרואה הקשת

3 כך למדנו בפרשת שמות (ג:ו): **"וַיֹּאמֶר אֱ-לֹהִים אֲבִיךָ אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם אֱ-לֹהֵי יִצְחָק וְאֱ-לֹהֵי יַעֲקֹב, וַיִּסְתֵּר מִשֶּׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהַבֵּיט אֶל הָאֱ-לֹהִים"**.
4 נראה שהמכנה המשותף לשלושת האובייקטים שאין להסתכל בהם הוא גילוי השכינה הקשור בהם. הקשת כפי שנכתב ביחזקאל. נשיא ישראל, מתוך שנמשח בשמו של הקב"ה שכינה שורה עליו. הכהנים, שנשארו ידיהם במקדש והזכירו את השם המפורש בברכתם.

ה. הקשת בהסתכלות אחרת

שתי ההתייחסויות הקודמות להופעת הקשת התבססו על אזכורה בספר בראשית ובספר יחזקאל. ראיית הקשת כגילוי שכינה וראייתה כמזכירת עוון הביאו לאיסור להביט בה, כפי שאכן נפסק בשו"ע, וכפי שפסקו רוב הפוסקים האחרונים.

מסתבר שכבר חלק מהפוסקים הראשונים הסתייגו לחלוטין מגישה זו. רבי יוסף בכור שור, מראשוני הפרשנים על דרך הפשט,⁸ רואה גם הוא את הקשת כגילוי שכינה, אך בשונה מהאוסרים להביט בה הוא מחייב לשמוח בראייתה, שהרי הקב"ה לא היה מגלה שכינתו למי שחייבים בדינם. ואלה דבריו:

את קשתי נתתי בענן, לפי שהם יראים וחרדים שיושחתו, ונתן להם אות שלא יָּכְלוּ עוד, כמו שעשה לקין שהיה ירא שמא יהרג ונתן לו אות... וכן כאן שהיו יראים נתן להם אות 'את קשתי' הוא אות גדול, כי הקשת דמות כבוד ה'... וכשהגשמים מתרבים אני מביא לפניהם דמות-כבוד, שתקבלו פני השכינה, ואם דעתו להשחיתכם לא הייתי מראה כבודי לכם, שאין דרך מלך לבוא בין שונאיו (בעת) שהם נזופים ממנו.

נראה שאף הרמב"ם סבר כך, שהרי כפי שראינו לעיל אין הוא מתייחס כלל לאיסור להביט בקשת.

גישתם של הבכור שור ושל הרמב"ם התקבלה גם על דעתם של חלק מהפוסקים האחרונים. אולי הבולט שבהם הוא הרב משה כלפון הכהן, בספרו "ביכורי כהן".⁹ הרב כלפון מודע להלכה כפי שהיא מופיעה בשו"ע ואצל רוב הפוסקים האחרונים, שלפיה אין ראוי להביט בקשת, אך הוא מסתייג בפירוש מדעות אלה. לדעתו יש לשמוח בראיית הקשת, ולהראותה גם לאחרים כדי שישתתפו בשמחה:

שָׁקַר וּמוֹצֵא דָבָר הוּא כְּסִיל, והובאו הדברים בקשר להפצת שמועה על מת גם בשו"ע י"ד סימן ת"ב.

8 רבי יוסף בכור שור מבעלי התוספות, צרפת המאה ה"ב.

9 הרב משה כלפון הכהן היה רבה הראשי של ג'רבה במחצית הראשונה של המאה ה'. ספרו החשוב הוא **ביכורי כהן** - אנציקלופדיה של כל מנהגי ג'רבה על פי סדר הא"ב. הקטע על הקשת מובא בחלק או"ח באות ק'.

המנהג פשוט פה דכל מי שרואה הקשת אומר לחברו או לחבריו לברך על זה. ומה שכתוב (בספר כף החיים ובספר שו"ע) דאין להגיד לחברו שיש קשת משום מוציא דיבה, לע"ד אינו נראה. דאדרבא אנחנו שמחים ונותנים תודה וברכה לה' אשר בחסדו כרת הברית הזאת שלא להשחית את עולמו עוד. וכן נראה דעת רבותינו בגמרא ובפוסקים ודעת הראשונים שתיקנו ברכה זו. ועוד דאדרבא טפי עדיף להגיד לזולתו כדי שכל אחד הרואה ואחד השומע ישימו לב לשוב אל ה'. כי בראותם כזאת יכירו וידעו כי העולם כולו במצב קשה ונורא, לולי רחמיו וחסדיו ברוך הוא. לכן לענ"ד יפה נהגו פה להגיד.

נראה שזו גישה הלכתית-חינוכית המתאימה יותר לדורות שלנו, ונראה שלכן סוכמה הסוגיה בדרך דומה גם בהלכות ברכת הקשת בספר "פניני הלכה" של הרב אליעזר מלמד (הלכות ברכות, פרק טו הלכה י). לאחר שציטט את דעתו האוסרת של השו"ע כתב: "ויש אומרים להיפך, שאדרבה נכון לומר לחברו שיראה את הקשת, כי לכך נועדה, להזכיר לבני האדם שבזכות הברית - ה' מקיים את העולם ויתעוררו לתשובה, וכך נוהגים".

מצינו אם כן קשת ססגונית אחת, המעוררת שלוש גישות הלכתיות שונות למי שרואה אותה ומתחייב לברך עליה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף